

Konklúzió

Amikor az ember egy ehhez hasonló írásmű végére ér, az első ami talán élesen tudatosul benne, hogy csupán egy szöveget kell lezárnia, de magát a témát semmiképpen sem – annak ugyanis mindenképpen maradnak elvarratlan szálai, továbbgondolandó aspektusai, melyek jó értelemben mintegy kikényszerítik a kutatói elmélkedést. Fowler hitfejlődési elméletével kapcsolatban is éppen ez a helyzet, mégpedig álláspontom szerint csaknem minden szempontból. Alig van olyan szegmense, mely ne igényelné a további kutatást.

Munkám első részében a fowleri elmélet megszületéséről, hitfogalmáról és a tulajdonképpeni stádiumokról igyekeztem egy áttekintő képet nyújtani. Ahogy említettem, kiemelt szempontom volt ennél a szakasznál, hogy hagyjam magát az elméletalkotót beszélni, és az általa leírtak felhasználásával építsem fel a bemutatásra szánt teret. A második nagyobb fejezetben már a reflexiók következtek, melyek gyakorlatilag a fowleri paradigma minden markáns szegmense kapcsán értékes kritikákat fogalmaztak meg. A kritikák az elmélethez használt hitfogalmat, a kutatás metodikáját, valamint a hitfejlődés strukturális felépítését és a szekvenciálisságát érintették. Úgy gondolom, Fowler és kritikusi áttekintését követően megfogalmazhatunk bizonyos állításokat, melyek a következők:

- (1) Fowler hitfogalma meglehetősen diverz és szerteágazó, amire elfogadható magyarázat, hogy az elméletalkotó általános hitfejlődési paradigma megteremtésén fáradozott, így szükségyszerűség volt, hogy a hitet nem értelmezheti egyetlen vallási tradíciónak megfelelően. Ha azonban az *üdvözítő keresztény hitet* értjük kiinduló hitfogalomként, az leginkább egyetlen ponton módosíthatja az általános hitfogalomra vonatkozó látásmódunkat: a hit ebben az esetben isteni ajándék lesz és nem az ember természetes, veleszületett képessége. Ez a keresztény alapállás ugyanakkor nem zárja ki a hit fejlődését, ami Isten megismerésén, a bizalom megjelenésén és növekedésén alapszik. A keresztény hitet a Szentírás dinamikus és növekvő entitásként ábrázolja, az ajándék-jellege ezért sem zárja ki az ember felelősségét, hogy Isten segítségével a maga emberi lehetőségei latba vetése révén is gondoskodjon ennek a hitnek a fejlődéséről.
- (2) A fowleri kutatás mintavétele túlságosan szűk keresztmetszetről tanúskodik. A hitfogalom és a hitfejlődési kutatás lebonyolítása kérdésében talán nem túl nagy merészség kijelenteni, hogy az egyszerre kívánja meg az *újragondolást* és egy lehetséges *új kutatás* kivitelezését is. Ne feledkezzünk el arról, hogy Fowler tevékenysége és az annak háttérét képező felmérések sok évtizeddel ezelőtt zajlottak

Amerikában, s ahogy láthattuk, többnyire katolikus-protestáns keresztények képezték a mintavétel alapját. Meggyőződésem, hogy amennyiben szeretnénk a fowleri elméletet a jövőben is használni, egyre inkább elkerülhetetlen lesz egy friss szemléletmóddal, a kritikai reflexiók tudatában újragondolt hitfogalommal dolgozni, valamint egy olyan, lényegesen átfogóbb kutatási programot lebonyolítani, mely nem szorítkozik kifejezetten a keresztény háttérű emberek megszólítására, hanem vallásilag jóval nagyobb merítéssel rendelkezik. Egy ilyen elképzelt kutatás egyszerre lenne megvilágosító erejű Fowler eddigi meglátásainak validitását tekintve, valamint az általánosságra törekvő látásmód mellett olyan új kérdések felé is ajtót nyithatna, hogy az egyes vallási felfogások milyen karakterisztikus sajátosságokkal bírnak a hitfejlődés tekintetében, vagy éppen hogyan befolyásolja az adott társadalmi háttér az egyének hitfejlődésének preferenciáit. Azt gondolom, ma már nem elég a Fowlerrel kapcsolatos kritikákra pusztán az „írásztal mellől” válaszolni – a válaszok jó részének egy új kutatás lebonyolítás felől kellene érkeznie.

- (3) A hitfejlődési teória strukturáltsága és szekvenciálissága kapcsán megfogalmazott bírálatok fényében meglehetősen világossá vált az is, hogy Fowler megközelítése képes olyasféle mozgásra, mintha két pólus között próbálna dönten: valamikor normatív kijelentéseket tesz arról, hogy a későbbi hitfázisok jobbak a korábbiaknál, valamikor visszalép ennek kimondásától és nem tesz különbséget az egyes stádiumokat illetően. Véleményem szerint ez az ambivalencia egy határozottan érzékeny pont, amire az elméletalkotó nem kívánt mélységében reagálni. Ez a felismerés bennem is feszültséget okozott és úgy gondoltam, ha óvatosan is, de muszáj valamiképpen reagálnom. Részben ezzel is foglalkoztam munkám ötödik fejezetében.

A negyedik fejezetben igyekeztem megadni a szót olyan más elméletalkotóknak is, akik a maguk sajátos szemléletével közelítenek a hitfejlődés kérdéséhez. Ezek a látásmódok – mint Sam Keen, Heinz Streib vagy James Loder elméletei – hasonló pályagörbét írnak le, mint a fowleri teória, ám a normativitás felmerülő kérdésével ugyancsak nem foglalkoznak. Persze fontos meglátnunk, hogy a normativitás problémáját elsősorban a szigorú szekvenciálisság kényszeríti ki Fowlernél, míg az opponens megközelítések (például Streib hitstílusai) éppen ezt igyekeznek elkerülni. Ennek ellenére úgy gondolom, a kérdés mégis a felszínen marad. Hiszen végső soron minden hitfejlődési elmélet egymáshoz hasonló ívet követ, egy teljes életfolyamatot ír le, ezért természetes módon merül fel a kérdés, vajon törekedni kell-e az embernek, hogy ebben a folyamatban előrelépjen?

Munkám utolsó fejezetében abból a talán merésznek tűnő feltevésből indultam ki, hogy a hitfejlődési elméletet lehetséges valamiképpen összekötni a normativitással: amennyiben az osmeri hermeneutikai kört használható megközelítésnek fogadjuk el a gyakorlati teológiai kontextusban, a normativitás amúgy is előkerül annak egyik munkafeladataként. Kérdésként merült fel azonban, hogyan értsük a normativitást: egy kívülről érkező, etikai-jelleget is magán viselő elvárásként, amely szerint az ember helyesen dönt, ha szeretne a hitében fejlődni, vagy deskriptív normaként, melynek alapján a hitfejlődés a maga programja szerinti pályáíven halad, ezért elvárható az előrelépés. Fowlert áttkintve véleményem szerint az alábbiak kijelenthetők:

- (1) A hitfejlődés a strukturalista nézőpontok közé tartozik, melyek egy aktív szubjektum és egy változó környezet kölcsönhatásában szemlélve értelmezik a fejlődés folyamatait. Nincs tehát szó arról, hogy a fejlődés pusztán egy belülről vezérelt, automatikusan zajló folyamat lenne.
- (2) A hittel kapcsolatban mindenképp előtte jó óvatos kijelentéseket megfogalmazni azzal kapcsolatban, hogy a későbbi szakaszok jobbak a korábbiakhoz képest.
- (3) A cél nem a legmagasabb fejlődési szint elérése, hanem inkább az arra való törekvés, hogy az ember Istennel szinergikus összhangban együttműködjön. Az együttműködésben rejlő potencialitás erős motiváció és ösztönző lehet a hit fejlődésére.

A fenti pontok alapján nehéz más konklúzióra jutni, mint hogy bár explicit nem mondhatjuk a magasabb hitfejlődési szinteket „jobb hitnek” – ám kimondhatjuk, hogy az Istennel való együttműködés kívánatos cél, ami az embert végső soron a hitbeli fejlődés elősegítése felé mozdítja.

A fentiek tisztázása után, az így megépített keretben elhelyezve három választott gyakorlati teológiai terület kapcsán próbáltam olyasféle szemléletmódot felvázolni az attitűdök szintjén, ahol Fowler elmélete természetes módon implementálható, és az előrelépést, a normativitást, a fejlődést segíti. Azt gondolom, a három közül leginkább a poimenikai felvetéseim azok, melyek sokkal részletesebb elmélkedésre és önálló továbbgondolásra szorulnak. Amennyiben az itt hipotetikusán megfogalmazott *fejlesztő lelkigondozás* koncepciója életképes hajtásnak bizonyul, az a hitbeli fejlődés tekintetében nemcsak irányt mutathat, hanem akár használható eszközkészletet is jelenthet a lelkigondozás számára. Természetesen a fejlesztő lelkigondozás mibenétének végiggondolása, kidolgozása és alkalmazása egy másik kutatás és munka részét kell képezze, amire itt most nem volt lehetőségem. Mindazonáltal az utolsó fejezet felvetései és elképzelései arra is jók voltak, hogy óvatosan felvessék a gondolatot: jó dolog lehet, ha az ember hite fejlődik, s bár nem feladatunk egymás hitét minősíteni, az egyes hitfázisokat

méricskélteni és értékítéletet mondani mások hitstruktúrája felett – sőt, ez kerülendő –, mindez nem szükségképpen zárja ki, hogy a hitbeli fejlődést perspektívába helyezzük és kívánatos gyümölcsnek láttassuk Fowler segítségével.

Az óvatosság tehát feltétlenül indokolt, ezt magam is így gondolom. Ugyanakkor csak kellő mértékben: az eltúlzott óvatosság a kutatói innovativitás és perspektíva-tágítás, valamint az új lehetőségek felvetésének gátja is lehet, mely olykor elfojthat olyan lehetőségeket is, melyeket szükséges lenne tovább érlelni. Ha keresztény életünkre úgy tekintünk, mint amely állandó formálódás Krisztus képére, istenképűségünk ennek talaján állva pedig nemcsak állapot, hanem feladat is számunkra, a hitbeli fejlődés a Szentírás tanításainak fényében csaknem megkerülhetetlen életprogram lesz. Hiszen minek prédikáljuk Isten Igéjét, tanítjuk a keresőket Krisztus útjára vagy éppen lelkészeket, lelkigondozókat, hitoktatókat képzünk, ha nem azért, hogy a hitbeli érés és növekedés folyamatát serkentsük? Hitéletünk szinte minden szövete igencsak átitatott a fejlődés és a további kibontakozás potencialitásával, ami véleményem szerint a kihívásaival együtt sem valamiféle elhordozhatatlan teher, hanem valódi kaland és édes iga is egyben.